

ФОРМАЛЬНА РІВНІСТЬ ЯК ФОРМУЛА, ЩО ВИРАЖАЄ СПРАВЕДЛИВІСТЬ ПОЗИТИВНОГО ПРАВА

Розвиток знань про право передбачає глибоке осмислення основних засад правового регулювання. До таких, зокрема, належать категорії права. Знання їх понять, системи і змісту дає змогу полегшити процес правотворчості, оскільки допомагає чіткіше визначити орієнтири законодавчої діяльності й забезпечити єдність юридичної практики у різноманітних її сферах. Окрім того, категорії права тісно пов'язані з проблемами правової ідеології. Тому дослідження змісту системи правових понять (як загалом, так і окремих її елементів) має не тільки академічне, а й практичне значення.

У наш час значно активізувався правовий вплив громадян та їх об'єднань на суспільні відносини в українській державі. Зокрема, у суспільній свідомості закріпилось уявлення про необхідність звернення до суду для вирішення спорів, збільшився цивільний обіг, і, як наслідок, зростає кількість укладених угод тощо. Сфера правового регулювання розширилася також за рахунок виникнення нових видів суспільних відносин (наприклад, новітніх високих технологій). Водночас збільшилася чисельність порушень прав і свобод як фізичних, так і юридичних осіб. У такій ситуації принципово важливим є вивчення однієї з основних засад правового впливу — категорії юридичної рівності у позитивному праві. Саме дослідження цієї складової становить актуальність піднятої проблематики.

Методологічною основою статті стали праці С. Алексєєва, В. Бабкіна, В. Бачиніна, О. Зайчука, М. Костицького, В. Нерсисянца, Н. Оніщенко, М. Панова, О. Копиленка, Н. Пархоменко, С. Сливки, Л. Фуллера, Р. Халфіної та фундатора української юриспруденції Ю. Шемшукенка, які сприяють осмисленню поточних процесів в теорії права та мають важливе значення для подальшого їх дослідження.

Виходячи із закладених вже фундаментальних основ, доцільним є подальше дослідження визначеної проблематики.

На даний час відсутнє єдине комплексне визначення формальної рівності як у національному, так і міжнародному аспектах. Рівність є лідером філософсько-правових оцінювальних категорій щодо закріплення у законодавчих актах (позитивному праві). Тому потрібно концептуально визначити сутність формальної рівності, що дозволило б на нормативному рівні сформулювати єдиний напрям у законодавчому втіленні цієї категорії.

Питання рівності належить до фундаментальної філософської, етичної, політико-правової та економічної проблематики. Багато видатних учених-філософів і політичних діячів якщо безпосередньо не звертались до осмислення рівності, то у будь-якому випадку враховували цю категорію. Так, вивчення проблем рівності розпочалося ще із стародавніх часів. У період буржуазних революцій ця ідея стала гаслом зростаючої політичної ваги буржуазії та вперше була закріплена в американській Декларації незалежності, а також французькій Декларації прав та свобод людини і громадянина.

Як результат, формальна рівність набула необхідного способу соціального буття свободи, оскільки будь-якої іншої ефективної форми буття та виразу свободи в соціальній взаємодії людей, окрім правової, людство до цих пір не виробило [5, с. 39]. Це пов'язано, зокрема, з тим, що, не будучи введеною в єдину всезагальну рівну міру, яка визначається взаємним та рівним обмеженням свободи всіх учасників соціальної комунікації, свобода неминуче перетвориться у свавілля, коли її єдиною гарантією є сила, яка в такому випадку насправді вже нічого не може гарантувати, оскільки завжди присутня реальна можливість її придушення зі сторони ще більшої сили.

Таким чином, формальна рівність — це базовий та універсальний принцип правового регулювання, який комплексно визначає зміст правопорядку, оскільки втілює в собі вимоги як до змісту позитивного права, так і до форм і способів його встановлення і захисту. Крім цього, принцип формальної рівності

може бути конкретизований у тій чи іншій життєвій ситуації у несуперечливу систему формально визначених правил поведінки, тобто правових норм (позитивного права).

Разом з цим, формальна рівність є формулою, що виражає справедливість права та того порядку, який воно встановлює. При цьому таке тлумачення справедливості позбавлене елементів довільності, оскільки воно передбачає впорядкування суспільних відносин на основі визнання за кожною людиною формально рівної можливості реалізації свободи як своєї сутнісної властивості, що визначає природу людини та в рівній мірі належить всім людям. Заперечення ж правового характеру та значення справедливості призводить до того, що справедливість починає розумітися як будь-яке не правове начало, тобто вимога «зрівнялівки» або привілеїв, ті чи інші особисті економічні, політичні, національні, соціальні естетичні та інші інтереси або вимоги. Тим самим, правове значення справедливості підмінюється індивідуальним, груповим або класовим інтересом та, у зв'язку із цим, довільним змістом та партикулярними вимогами [2, с. 45].

Отже, взаємодопомога, справедливість, мораль — це ті послідовні етапи, які ми спостерігаємо, вивчаючи світ людини. Право як форма буття і вираз свободи є формою буття рівної міри, однакового масштабу свободи для всіх суб'єктів відповідних правовідносин. Правова рівність — це рівність вільних і незалежних суб'єктів права, потенційні можливості яких визначені єдиною мірою, єдиним критерієм. Таким критерієм, основою правового зрівнювання фактично різних людей є їх свобода. Право тому і цінне для членів суспільства, що воно вимагає фактичної однаконості індивідів. Кожен з них залишається унікально-неповторним. Право урівнює людей у свободі, яка їм необхідна для самореалізації, самовираження, усвідомлення своєї неповторності.

Усі спроби формалізувати поняття справедливості тією чи іншою мірою походять з концепції Арістотеля, яка передбачає формулу зрівняння «надання» та «отримання» в процесі соціального обміну (так звана зрівняльна справедливість) та розподіл благ пропорційно вкладу кожного в загальну справу (так звана розподільна справедливість). Суть цих вимог виражається у двох широко відомих та взаємопов'язаних між собою постулатах: «кожному своє» та «рівним за рівне». В цьому випадку мова йде про виявлення характеристик правопорядку, що забезпечують його загальну прийнятність, рівну для всіх «вигідність», а тому і легітимізацію його загальнообов'язковості та примусовості [3, с. 71-72].

Арістотель, вбачаючи зв'язок рівності і справедливості, зазначив, що поняття «справедливість» — це одночасно прояв як законного, так і рівномірного, а несправедливість — протизаконне і неправомірне (ставлення до людей) [1, с. 146]. Цицерон наголошував: «Під дію закону повинні підпадати всі». Необхідно, вважав мислитель, встановити «не тільки для магістрів міру їх влади, а й для громадян міру їх підлеглості». Бо ж і «той, хто розумно управляє, рано чи пізно буде підкорятися, а той, хто покірно підкоряється, вартує того, щоб рано чи пізно почати управляти» [7, с. 134]. У цих думках якраз і закладена ідея правової рівності — принципу уніфікування громадян за єдиним критерієм, єдиним масштабом свободи, що має відобразитись у законі (позитивному праві).

Римський юрист Ульпіан вважав, що тому, хто займається правом, потрібно спочатку дослідити, звідки походить назва права. Правова рівність (відповідність, рівномірність), власне і виражає зміст справедливості права. Римські юристи користувалися поняттями «*aequum ius*» (еквівалентне, рівне право) і «*ius animum*» (право нееквівалентне, нерівне). Правовий еквівалент означав рівну справедливість або справедливу рівність, що є однією сутністю. Ульпіан наголошував, «що справедливість є незмінною і усталеною волею надавати кожному його право. Приписи права прості: жити чесно, не чинити шкоди іншому, кожному віддавати те, що йому належить. Справедливість є пізнанням божественних і людських справ, наука про справедливе і несправедливе» [4, с. 97].

Право — це формальна-змістовна рівність [6, с. 26]. Підмінна, плутанина понять «фактична» і «формальна» рівність є досить поширеним явищем в науці (наприклад, у недавньому соціалістичному минулому формальну рівність як принцип суспільного життя було підмінено фактичною рівністю, тобто зрівнялівкою). У праві свобода людини унормована і його розвиток засвідчує, що право, втілене в принципі формальної рівності, є найефективнішим регулятором суспільного життя у порівнянні з іншими соціальними регуляторами (мораллю, релігійними нормами, корпоративним правом, звичаями тощо). Принцип формальної рівності передбачає, що фактично здійснені суб'єктами реальні суб'єктивні права будуть нерівні. Формальне право — це лише абстрактна можливість, здатна набути відповідно до однакового масштабу, спільних засад, рівною мірою своє право на щось: право на освіту, житло, гідну оплату праці, якісне медичне обслуговування, утвердження гендерної рівності тощо. Вчені-правознавці

переконають, що скрізь, де діє принцип формальної рівності, є правове начало. Де немає принципу рівності, там і права як такого, також не існує [6, с. 26].

Отже, наведені вище підходи до розуміння формальної рівності, справедливості та позитивного права загалом не вичерпують усього різноманіття концепцій, що демонструють різні виміри та складові термінології філософії та теорії права. Тому доцільно навести власне бачення сутності категорії «правова справедливість», яка й виражає першооснови взаємодії між теоретичними положеннями формальної рівності та практичними складовими чинного законодавства (позитивного права).

Таким чином, під правовою справедливістю слід розуміти справедливість, яка належить усім, тобто повинна бути визнана всіма, всім суспільством, передусім, внаслідок сприйняття канонів та засад справедливості, а отже, позитивного права загалом. Воно покликане впорядковувати суспільне життя, а не провокувати хаос — призводити до того, коли в дію вступають несанкціоновані регулятори суспільних відносин (наприклад, норми, що регламентують проведення угод у тіньовій економіці).

Підміна позитивного правового начала неправовими регуляторами призведе до руйнації права, що знищує і саме суспільство. В основу правової справедливості покладена справедливість моральна, усереднене та сприйняте її розуміння суб'єктами права. Якщо правова справедливість спирається на інші засади, тоді позитивне право знищується взагалі.

Використані джерела:

1. *Аристотель*. Сочинения: [в 4-х т.] / Аристотель; [пер. с древнегреч.]; [общ. ред. А.И. Доватура]. — М.: Мысль, 1983. — Т. 4. — 830 с.
2. *Варламова Н.В.* Понимание свободы, равенства и справедливости в контексте либертарной концепции права / Н.В. Варламова // Российский ежегодник теории права. — 2008. — № 1. — С. 43-66.
3. *Варламова Н.В.* Право и справедливость: соотношение в контексте различных типов правопонимания / Н.В. Варламова // Право України. — 2010. — № 4. — С. 70-75.
4. *История политических и правовых учений*: [учебник] / [авт. кол.: В.Г. Графский, Н.М. Золотухина, Л.С. Мамут и др.]; [под общ. ред. чл.-кор. РАН В.С. Нерсисянца]. — М.: ИНФРА-М, 1996. — 736 с.
5. *Нерсисянц В.С.* Философия права: [учебник] / В.С. Нерсисянц. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М.: Норма, 2006. — 848 с.
6. *Нерсисянц В.С.* Юриспруденция. Введение в курс общей теории права и государства: Для юридических вузов и факультетов / В.С. Нерсисянц. — М.: НОРМА, ИНФРА-М, 1998. — 288 с.
7. *Цицерон*. Диалоги: О государстве. О законах / Цицерон; [пер. В.О. Горенштейна]; [прим. И.Н. Веселовского и В.О. Горенштейна]; [отв. ред. С.Л. Утченко]. — М.: Наука, 1966. — 224 с.

Луцький Р. П. Формальна рівність як формула, що виражає справедливість позитивного права.

Дослідження понять свободи та рівності як філософських категорій, проводяться вже довгий час. Достатньо вивченою є категорія «право». Однак в юридичній теорії мало акцентів зроблено над розкриттям сутності позитивного права як реальної форми права. Взаємозв'язок же форми і змісту (відповідність права таким категоріям, як справедливість, рівність, свобода, гуманізм) являється тією складовою, яка характеризує сутнісну основу права щодо регламентації суспільних відносин.

Ключові слова: свобода, справедливість, рівність, гуманізм, позитивне право, природне право.

Луцкий Р. П. Формальное равенство как формула, которая выражает справедливость позитивного права.

Исследование понятий свободы и равенства как философских категорий проводится уже долгое время. Достаточно изученной представляется категория «право». Однако, в юридической теории мало акцентов сделано над раскрытием сущности позитивного права как реальной формы права. Взаимосвязь же формы и содержания (соответствие права таким категориям, как справедливость, равенство, свобода, гуманизм) представляется той составляющей, которая характеризует сущностную основу права относительно регламентации общественных отношений.

Ключевые слова: свобода, справедливость, равенство, гуманизм, позитивное право, естественное право.

Lutsky R. Formal equality as formula which expresses justice of positive law.

Research of concepts freedom and equality as philosophical a category, conducted already long time. Studied enough is a category law. However in a legal theory little accents are done above opening of essence of «positive law» as the real form of law. Intercommunication of form and matter (accordance of law such categories, as justice, equality, freedom, humanism) appears a that constituent which characterizes essence basis of law in relation to regulation of public relations.

Key words: freedom, justice, equality, humanism, positive law, absolute law.